

УДК 94(430)«1548–1552»

Каріков С.А.,

*к.і.н., доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, karikov@nuczu.edu.ua**Україна, м. Харків*

АУГСБУРЗЬКИЙ ІНТЕРИМ ЯК ПОВОРОТНИЙ ПУНКТ КОНФЕСІЙНОГО РОЗКОЛУ В НІМЕЧЧИНІ І ЙОГО ВПЛИВ НА КУРФЮРШЕСТВО САКСОНСЬКЕ

У статті представлено характеристику Аугсбурзького інтерима 1548 р. та його впливу на території Німеччини. Автор зосереджує увагу на ставленні різних верств саксонського суспільства до принципів інтерима. Визначено, що намагання католицького угруповання нав'язати реставрацію попередніх норм релігійно-церковного життя спричинило опір місцевого населення. Зроблено висновок, що скасування дії Аугсбурзького інтерима відкрило шлях до врегулювання конфесійно-політичної ситуації в німецькому суспільстві.

Ключові слова: Реформація, конфесіоналізація, Аугсбурзький інтерим, Лейпцизький інтерим, курфюршество Саксонське.

Постановка проблеми. У сучасній історіографії вивчення Реформації в Німеччині все частіше здійснюється через призму конфесіоналізації. Це дає змогу дослідникам схарактеризувати ключові події релігійного, політичного, економічного, соціального, культурного розвитку німецьких територій XVI ст. як складові єдиного комплексу. До таких подій в історії лютеранської конфесіоналізації, зокрема, належить прийняття Аугсбурзького інтерима в 1548 р. У сучасних працях дослідники неодноразово згадують зазначену подію [див.: 1;2;3;4;5;6;7 та ін.], проте найчастіше вона характеризується в загальних рисах, у масштабах всього німецького суспільства. Між тим, на нашу думку, з огляду на політичну роздробленість Священної Римської імперії варто більш детально простежити вплив Аугсбурзького інтерима на окремі території Німеччини, приділивши увагу сприйняттю його положень місцевим населенням. Цим визначається актуальність нашої статті.

Мета роботи – проаналізувати причини ухвалення Аугсбурзького інтерима, зміст цього документа та наслідки його впровадження в життя у 1548–1552 рр. на прикладі курфюршества Саксонського.

Виклад основного матеріалу. Після Шмалькальденської війни 1546–1547 рр. політична ситуація у Священній Римській імперії змінилася на користь імператорської влади. На думку дослідників, Карл V сподівався виграти час, необхідний йому, аби розпочати реформування державної системи. З цієї метою він планував створити постійно діючу Імперську лігу, що мала б такі важелі впливу, як судочинство, збройні сили та фінансові кошти. Унаслідок цього мала посилитися особиста влада імператора над територіями Німеччини, що вело б до перетворення Священної Римської імперії на абсолютну монархію [4, S.174].

Зміцненню влади імператора мало сприяти й узяття під контроль ідеологічних противників – протестантів. Імовірно, це видавалося порівняно нескладною справою після успіху католицького угруповання у Шмалькальденській війні. Вирішення релігійних питань в усіх територіях Священної Римської імперії мало здійснюватися на ґрунті положень, розроблених

об'єднаною комісією католицьких і протестантських теологів (Юліус фон Пфлюг, Міхаель Хельдінг, Йоганн Агрікола) під час проведення рейхстагу в Аугсбурзі (вересень 1547 – червень 1548 рр.).

Ухвалений на рейхстазі 15 травня 1548 р. Аугсбурзький інтерим (тимчасовий релігійний компроміс) заперечував догматичні принципи євангелічного віровчення (зокрема, визнання лише двох Таїнств – Хрещення та Причащення), а також відкидав більшість елементів лютеранського культу. У цьому документі було недвозначно проголошено: «Усі старі церемонії мають зберігатися». Відповідно, було передбачено відновлення п'яти церковних таїнств, раніше скасованих лютеранством (миропомазання, сповіді, елеосвячення, шлюбу, рукопокладання). Крім того, Аугсбурзький інтерим зміцнював ієрархію церковної влади, визначаючи повноваження католицьких єпископів і римського понтифіка, вилучав принцип «тільки вірою» з формули виправдання, відновлював дотримання поста, ушанування католицьких святих. Так само мали залишатися в церквах предмети католицького культу (ікони, статуї та ін.) [8, S.455-460]. Зазначені положення передбачали фактичну реставрацію католицького віровчення в євангелічних територіях Німеччини.

Впроваджуючи в дію Аугсбурзький інтерим, імператорська влада вимагала від прибічників євангелізму підкорятися рішенням Тридентського церковного собору, який розпочав засідання у 1545 р. При цьому дія інтерима поширювалася тільки на євангелічні території, тоді як католики були звільнені від дотримання його положень. Будь-який опір Аугсбурзькому інтериму офіційно заборонявся. Зокрема, зазначена заборона охоплювала виголошення проповідей і публікацію полемічних трактатів [9, p.187].

Поступками на користь протестантів, зафіксованими Аугсбурзьким інтеримом, стали дозвіл мирянам причащатися під двома видами (як хлібом, так і вином) та скасування целібату. Однак реалізація зазначених прав обмежувалася тими регіонами, де раніше поширилося реформаційне вчення; у католицьких володіннях зберігалися непорушними існуюча церковна

організація та порядок богослужіння [1, S.132]. За указом імператора всі німці повинні були визнати положення Аугсбурзького інтерима, який ставав законом до скликання загального церковного собору для вирішення спірних питань.

Одним із чинників, які перешкодили за таких несприятливих умов здійснити повномасштабну рекатолизацію курфюршества Саксонського, стала позиція реформаторів, які не мали ілюзій щодо значущості Аугсбурзького інтерима. Деякі протестантські теологи (Матіас Флацій, Ніколаус фон Амсдорф) рішуче відмовилися визнати ухвалу Аугсбурзького рейхстагу.

На наш погляд, Аугсбурзький інтерим не влаштував і нового саксонського правителя – курфюрста Моріца, який навряд чи прагнув поглиблювати розкол серед населення підвладних йому територій. Внаслідок цього, підписуючи інтерим на Аугсбурзькому рейхстазі, саксонський курфюрст одночасно надав протест, у якому зазначив, що не може погодитися прийняти відповідальність за впровадження Аугсбурзького інтерима в своїх володіннях, оскільки зазначений документ є обов'язковим лише для однієї сторони. Повернувшись з Аугсбурга до Саксонії, Моріц не намагався примусити підданих до негайного виконання умов Аугсбурзького інтерима: він звернувся до віттенберзьких теологів із пропозицією попередньо вивчити даний документ [10, p.205].

Новий курфюрст Саксонії, вочевидь, усвідомлював можливі загрозливі наслідки насильницького впровадження в дію Аугсбурзького інтерима на підконтрольній йому території, більшість мешканців якої з початку Реформації рішуче виступила проти панування католицької церкви. Прибічники евангелізму не пробачили Моріцу переходу на бік імператора під час Шмалькальденської війни. У Саксонії набули поширення пісні, в яких Моріца було названо «дудою з Мейссена», «великим лиходієм», що привів до рідної країни іспанців та італійців і завдяки зраді захопив владу [11, S.452-454]. Насильницьке придушення евангелізму за таких умов призвело б до остаточної ізоляції курфюрста, якою могли скористатися його політичні противники.

Курфюрст Моріц, провівши переговори з теологами і представниками міських рад, досяг із ними консенсусу у врегулюванні релігійної ситуації. Деякі віттенберзькі теологи (зокрема, Філіп Меланхтон) вважали за можливе визнати дію Аугсбурзького інтерима на території курфюршества Саксонського. Варто зазначити, що позиція компромісу, яку зайняв Меланхтон, не означала угодовства й остаточної капітуляції перед прокатолицькими силами. У Саксонії евангелічна проповідь не припинилася навіть після приходу Моріца до влади. На території курфюршества Саксонського продовжували діяти консисторії, відбувалися візитації парафій, тривали заняття у Віттенберзькому університеті, тобто зберігалися основи територіальної організації Евангелічної Церкви, закладені протягом попередніх років.

Позиція Меланхтона та його однодумців, як і його авторитет серед евангелічних священнослужителів і рядових парафіян, гарантували Моріцу відсутність

масового опору з боку нових підданих. Курфюрст, у свою чергу, захищав Меланхтона перед імператором, підтримуючи його в ролі неофіційного голови евангелічної церкви [12, с.15].

Ведучи переговори з курфюрстом, віттенберзькі теологи на чолі з Меланхтоном організували співбесіду в Альтцелле в листопаді 1548 р., де розробили змінений варіант документа, що тимчасово регулював конфесійні питання на території Саксонії – Лейпцизький інтерим. Його було проголошено 22 грудня 1548 р. і в червні 1549 р. затверджено саксонським ландтагом як закон [13, S.85-86].

Лейпцизький інтерим декларував дотримання принципів евангелічного вчення, але водночас визнавав відновлення католицьких церемоній на території курфюршества Саксонського [14, S.475]. Неоднозначність, суперечливість доктринальних положень зазначеного документа знайшли вияв навіть у формулюванні ключового догмата евангелічного віровчення – принципу виправдання вірою. Віттенберзькі теологи при складанні Лейпцизького інтерима прагнули уникнути найбільш жорстких формулювань Аугсбурзького інтерима (євхаристійної молитви, формули соборування, використання миро в хрещенні), але не змогли усунути багатьох істотних розбіжностей між лютеранським віровченням та католицькими принципами. Зокрема, питання церковного облачення і відзначення свят на честь католицьких святих стали яскравим виразом суперечностей, не усунених компромісним за своїм характером Лейпцизьким інтеримом.

Прийняття Лейпцизького інтерима не стало завершенням конфесійного розколу в саксонському суспільстві. Він виявився неприйнятним для частини лютеран, які звинуватили Меланхтона та його послідовників в боязкості. Зокрема, Ніколаус фон Амсдорф і Матіас Флацій, які виступили як послідовні противники Аугсбурзького інтерима, звинуватили Меланхтона і його прихильників в угодовстві з владою [5, S.411]. Підставою для цього стала позиція Меланхтона в питанні адіатори – декларування несуттєвості «зовнішніх речей» (правил, обрядів та ін.) порівняно зі змістом віровчення. У відповідь Меланхтон заявив, що треба відрізнити головне від другорядного і що слід піти на поступки в другорядних питаннях, аби мати можливість проповідувати головне [14, S.470-475].

На противагу підходу Меланхтона і його однодумців, Амсдорф і Флацій сформулювали принцип «У питаннях віросповідання не повинно бути байдужості» (*Nihil est adiaiphoron in casu confessionis et scandali*) [6, S.238]. Зазначена ідея може бути визначена як гасло гнезіолютеранської течії евангелічного руху. Гнезіолютерани обстоювали єдність зовнішніх форм та внутрішнього змісту евангелізму, підкреслюючи згубність щонайменших поступок у цьому питанні на користь прихильників католицизму. Унаслідок цього для Амсдорфа, Флація та їх однодумців були неприйнятними як положення Аугсбурзького інтерима, так і Лейпцизький інтерим як їх пом'якшений варіант. Унаслідок дискусій стало остаточно зрозумілим, що насильницьке відновлення в Саксонії дореформаційного церковного устрою є нереальним через масове

неприйняття суспільством догматики і церковної організації католицизму.

Подібна ситуація була характерною і для інших євангелічних територій Німеччини. Після запровадження Аугсбурзького інтерима протягом 1548–1552 рр. у двадцяти восьми верхньонімецьких містах за наказом імператора відбулися зміни в адміністрації: замість делегатів, обраних цехами, до міських Рад увійшли консервативно налаштовані представники міського патриціату [7, S.31]. Крім того, у Південній та Південно-Західній Німеччині розпочалося вигнання євангелічних священнослужителів зі своїх посад, що здійснювалося за участі єпископів і представників світської влади. Зокрема, в Аррасі місцевим єпископом було звільнено десятьох проповідників, звинувачених у непокорі імперській владі. Підставою для цього стала їх незгода з положеннями Аугсбурзького інтерима як такого, що суперечить Священному Писанню і Слову Божому [10, S.461-462]. Таким чином, реалізація зазначених положень наражалася на рішучий опір прибічників євангелізму і могла бути здійснена лише силовим шляхом, тим самим не долаючи конфесійний розкол у німецькому суспільстві, а підсилюючи його.

У підсумку зазначені вище наміри Карла V посилити власну політичну владу не було реалізовано. Зокрема, далось взяти суперництво між Габсбургами та баварським герцогським домом – наймогутнішим серед католицьких територіальних правителів [2, S.193]. Карлу V не вдалося скористатися перевагами, здобутими внаслідок Шмалькальденської війни. На нашу думку, негативну роль для планів Карла V відіграла й та обставина, що його спроба законодавчого втручання в релігійні питання не задовольнила ані католиків (через надання поступок – хоч і мінімальних – на користь лютеран), ані – значно більше – протестантів. Зокрема, проти Аугсбурзького інтерима виступили євангелічні магістрати Бремена й Магдебурга.

Вільне імперське місто Магдебург на межі 1540–1550-х рр. стало центром опору імператорській політиці. Це знайшло вияв, зокрема, у наданні можливості гнезіолютеранам публікувати свої полемічні твори. У 1549–1551 рр. магдебурзькими друкарями Міхаелем Лоттером, Крістіаном Редінгером і Хансом Вальтером було видано понад 100 брошур, автори яких виступали проти Аугсбурзького інтерима. До цього міста, висловлюючи протест проти компромісного курсу Меланхтона і його прихильників, навесні 1549 р. переїхав Матіас Флацій. Надаючи видавцям підтримку в якості редактора зазначених творів, він одночасно підготував до друку збірку власних теологічних праць, видану в березні 1550 р. під назвою «Усі латинські роботи» [9, р.190-191]. Унаслідок розбіжностей з позиціями філіпістів до Магдебурга переїхав і Ніколаус фон Амсдорф. Він також продовжив виступати проти Аугсбурзького інтерима, перш за все – працюючи над публіцистичними трактатами [5, S.412]. Останнє місто, мешканці якого заявили про непокору «нехристиянським правителям», навіть було піддано тривалій військовій облозі [3, S.163]. Після взяття Магдебурга військами Моріца Саксонського (1551 р.) низка противників Аугсбурзького інтерима залишила

захоплене місто, переїхавши до Сні. Подібні настрої висловлювали також Ради Брауншвейга, Ганновера, Люнебурга та інших міст Північної і Східної Німеччини [16, S.124-127].

Отже, зміст Аугсбурзького інтерима не відповідав інтересам більшості німецького суспільства і міг бути втілений у життя лише насильницьким шляхом. Закономірним наслідком цього стало прагнення євангелічного угруповання домогтися припинення його дії, для чого необхідно було змінити конфесійно-політичну ситуацію. Така зміна стала результатом перемоги протестантських князів у т. зв. «княжій війні» 1552 р. Скасування Аугсбурзького інтерима в 1552 р. було проголошене серед основних умов Пассауського договору, що юридично оформив результати «княжій війни». Згідно з положеннями зазначеного договору, євангелічна партія мала право сповідувати принципи Аугсбурзького віросповідання. Питання остаточного вирішення релігійних розходжень було відкладено до скликання рейхстагу [17, S.462-466]. Тим самим було прокладено шлях до подальшого врегулювання конфесійно-політичної ситуації в німецькому суспільстві, що засвідчив Аугсбурзький релігійний мир 1555 р.

Висновки. Друга половина 1540-х рр. стала часом загострення конфесійно-політичного протистояння в німецькому суспільстві. Перемога імператорських військ у Шмалькальденській війні створила умови для прийняття Аугсбурзького інтерима 1548 р. Зміст цієї постанови, що формально мала характер релігійного компромісу, виявив намагання католицького табору нав'язати прибічникам Реформації власне тлумачення догматичних та культових питань і тим самим забезпечити реставрацію власних позицій у масштабах імперії. Однак подібні прагнення у ситуації конфесійного розколу в німецькому суспільстві зіткнулися з прихованим та відкритим опором євангелічного табору. Яскравим прикладом неприйняття Аугсбурзького інтерима стала конфесійно-політична ситуація в курфюрстві Саксонському. Дискусії між теологами, переговори реформаторів із курфюрстом, виступи населення засвідчили активність різних верств суспільства, що постали суб'єктами конфесіоналізації на території Саксонії і в підсумку домоглися скасування положень інтерима. Перспективами подальших досліджень постають характеристика принципів лютеранської конфесіоналізації у релігійному, політичному, культурному житті саксонського суспільства.

Література

1. Klueting H. *Die Konfessionelle Zeitalter. 1525–1648* / H. Klueting. – Stuttgart: Ulmer, 1989. – 436 S.
2. Fuchs W.P. *Das Zeitalter der Reformation* / W.P. Fuchs. – München: Gebhardt, 1999. – 223 S.
3. Moeller B. *Deutschland im Zeitalter der Reformation* / B. Moeller. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1999. – 224 S.
4. Goertz H.-J. *Deutschland 1500–1648. Eine zertrennte Welt* / H.-J. Goertz. – Paderborn: Schöningh, 2004. – 286 S.
5. Hauschild W.-D. *Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte* / W.-D. Hauschild. – Güterslohi: Chr. Kaiser / Gütersloher Verlagshaus, 2005. – Bd. 2. *Reformation und Neuzeit*. – 978 S.

6. Seebaß G. *Geschichte des Christentums III. Spätmittelalter – Reformation – Konfessionalisierung* / G. Seebaß. – Stuttgart: Kohlhammer, 2006. – 360 S.

7. Ehrenpreis S. *Reformation und konfessionelles Zeitalter* / S. Ehrenpreis, U. Lotz-Heumann. – Darmstadt: WBG, 2008. – 138 S.

8. Folgen der Niederlage: das Augsburger Interim / R.A. Müller (Hg.) // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. – S. 454–460.

9. Jambreĳ S. *Flacius' Struggle for the Freedom of the Church* / S. Jambreĳ // *KAIROS – Evangelical Journal of Theology*. – 2012. – Vol. VI. – №2. – P. 175-198.

10. Stump J. *Life of Philip Melancthon* / J. Stump. – N. Y.: Pilger Publishing House, 1897. – 272 p.

11. Die Reaktion der Öffentlichkeit auf das Vorgehen von Moritz / R.A. Müller [Hg.] // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd.3. Reformationszeit 1495–1555. – S.452-454.

12. Бережная Н.А. *Кальвинистская Реформация в Германии: пример Пфальца: автореф. дисс. ... к. и. н. : 07.00.03 – всеобщая история (новая и новейшая история)* / Н.А. Бережная; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 2015. – 30 с.

13. Wartenberg G. *Die Entstehung der sächsischen Landeskirche von 1539 bis 1559* / G. Wartenberg // *Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen*. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S.67-90.

14. Das Interim / H. Junghans (Hg.) // *Die Reformation in Augenzeugenberichten*. – München: Dtv, 1973. – S. 465-475.

15. Die Durchführung des Interims / R. A. Müller [Hg.] // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. – S. 460–462.

16. Krumwiede H.-W. *Kirchengeschichte Niedersachsens* / H.-W. Krumwiede. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1995. – Bd. 1. – 272 S.

17. Der Ausgang des "Fürstenkriegs": Passauer Vertrag 1552 / R. A. Müller [Hg.] // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd.3. Reformationszeit 1495–1555. – S.462-466.

References

1. Kŭeting H. *Die Konfessionelle Zeitalter. 1525–1648* / H. Kŭeting. – Stuttgart: Ulmer, 1989. – 436 s.

2. Fuchs W.P. *Das Zeitalter der Reformation* / W.P. Fuchs. – München: Gebhardt, 1999. – 223 s.

3. Moeller B. *Deutschland im Zeitalter der Reformation* / B. Moeller. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1999. – 224 s.

4. Goertz H.-J. *Deutschland 1500–1648. Eine zertrennte Welt* / H.-J. Goertz. – Paderborn: Schöningh, 2004. – 286 s.

5. Hauschild W.-D. *Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte* / W.-D. Hauschild. – Gütersloh: Chr. Kaiser / Gütersloher Verlagshaus, 2005. – Bd. 2. Reformation und Neuzeit. – 978 s.

6. Seebaß G. *Geschichte des Christentums III. Spätmittelalter – Reformation – Konfessionalisierung* / G. Seebaß. – Stuttgart: Kohlhammer, 2006. – 360 s.

7. Ehrenpreis S. *Reformation und konfessionelles Zeitalter* / S. Ehrenpreis, U. Lotz-Heumann. – Darmstadt: WBG, 2008. – 138 s.

8. Folgen der Niederlage: das Augsburger Interim / R.A. Müller (Hg.) // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. – S. 454-460.

9. Jambreĳ S. *Flacius' Struggle for the Freedom of the Church* / S. Jambreĳ // *KAIROS – Evangelical Journal of Theology*. – 2012. – Vol. VI. – №2. – P. 175-198.

10. Stump J. *Life of Philip Melancthon* / J. Stump. – N. Y.: Pilger Publishing House, 1897. – 272 p.

11. Die Reaktion der Öffentlichkeit auf das Vorgehen von Moritz / R.A. Müller [Hg.] // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd.3. Reformationszeit 1495–1555. – S.452-454.

12. Berezhnaya N.A. *Kal'vinistskaja Reformacija v Germanii: primer Pfalca: avtoref. diss. ... k. i. n. : 07.00.03 – vseobshhaja istorija (novaja i novejschaja istorija)* / N.A. Berezhnaja; Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet. – SPb., 2015. – 30 s.

13. Wartenberg G. *Die Entstehung der sächsischen Landeskirche von 1539 bis 1559* / G. Wartenberg // *Das Jahrhundert der Reformation in Sachsen*. – Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989. – S. 67–90.

14. Das Interim / H. Junghans (Hg.) // *Die Reformation in Augenzeugenberichten*. – München: Dtv, 1973. – S. 465-475.

15. Die Durchführung des Interims / R. A. Müller [Hg.] // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. – S. 460–462.

16. Krumwiede H.-W. *Kirchengeschichte Niedersachsens* / H.-W. Krumwiede. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1995. – Bd. 1. – 272 s.

17. Der Ausgang des "Fürstenkriegs": Passauer Vertrag 1552 / R. A. Müller [Hg.] // *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*. – Stuttgart: Reclam, 2001. – Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. – S.462-466.

Karikov S.A.,

candidate of historical sciences, associate professor, National University of Civil Protection of Ukraine,
karikov@nuczu.edu.ua

Ukraine, Kharkiv

AUGSBURG INTERIM AS A TURNING POINT OF CONFESSIONAL SCHISM AND ITS INFLUENCE ON THE ELECTORAL DISTRICT OF SAXONY

The article presents the characteristics of Augsburg Interim 1548 and its influence on Germany. The author focuses on the attitudes of various groups of Saxon society to principles Augsburg Interim. It is determined that the attempt of catholic groups to reestablish previous religion and church principles caused resistance of population of the Electoral District of Saxony. It is concluded that the cancel of Augsburg Interim lead to the arrangement of confessional and political situation in German society.

Key words: Reformation, confessionalization, Augsburg Interim, Leipzig Interim, the Electoral District of Saxony.